

”Realisering av Det europeiske området for høyere utdanning”

Kommuniké fra møtet for ministre for høyere utdanning i Berlin, 19. september 2003

Innledning

Den 19. juni 1999, ett år etter Sorbonne-erklæringen, underskrev ministrene for høyere utdanning fra 29 europeiske land Bologna-erklæringen, der de sluttet seg til viktige felles mål for utviklingen av et enhetlig og sammenhengende europeisk område for høyere utdanning innen 2010. På det første oppfølgingsmøtet i Praha den 19. mai 2001 utvidet de antall mål og stadfestet sin forpliktelse til å etablere Det europeiske området for høyere utdanning innen 2010. Den 19. september 2003 møttes ministrene for høyere utdanning fra 33 europeiske land i Berlin for å gjennomgå hvilke framskritt som er gjort og fastsette prioriteringer og nye mål for de neste årene, med sikte på å øke tempoet i realiseringen av Det europeiske området for høyere utdanning. De samlet seg om følgende vurderinger, prinsipper og prioriteringer:

Ministrene stadfester viktigheten av den sosiale dimensjonen i Bologna-prosessen. Behovet for økt konkurransedyktighet må balanseres mot målet om å forbedre de sosiale forholdene som kjennetegner Det europeiske området for høyere utdanning, med sikte på å styrke de sosiale båndene og redusere sosiale og kjønnsbetingede ulikheter på både nasjonalt og europeisk nivå. I den sammenheng stadfester ministrene at høyere utdanning skal være et offentlig gode og et offentlig ansvar. De understreker at akademiske verdier bør være styrende i internasjonalt akademisk samarbeid og utvekslinger.

Ministrene merker seg konklusjonene fra møtene i Det europeiske råd i Lisboa (2000) og Barcelona (2002) som har som mål å gjøre Europa til ”verdens mest konkurransedyktige og dynamiske kunnskapsbaserte økonomi, i stand til bærekraftig økonomisk vekst med flere og bedre jobber og sterkere sosiale bånd”, og som oppfordrer til videre handling og nærmere samarbeid innenfor rammen av Bologna-prosessen.

Ministrene merker seg situasjonsrapporten om utviklingen av Bologna-prosessen mellom Praha og Berlin som er skrevet på oppdrag fra oppfølgingsgruppen. Dessuten Trends III-rapporten utarbeidet av European University Association (EUA), samt resultatene fra seminarene som er organisert som ledd i arbeidsprogrammet fra Praha til Berlin av flere medlemsland og høyere utdanningsinstitusjoner, organisasjoner og studenter. Ministrene merker seg videre de nasjonale rapportene, som bærer vitnesbyrd om betydelig framgang når det gjelder å sette prinsippene i Bologna-prosessen ut i livet. Endelig merker de seg hilsenene fra Europakommisjonen og Europarådet og takker for deres støtte til gjennomføringen av prosessen.

Ministrene er enige om å iverksette tiltak for å sikre generelt tettere forbindelser mellom systemene for høyere utdanning og forskning i de respektive landene. Det framvoksende europeiske området for høyere utdanning vil dra fordeler av synergier med Det europeiske forskningsrom (European Research Area) og slik styrke grunnlaget for Kunnskapens Europa. Målet er å bevare Europas kulturelle rikdom og språklige mangfold på grunnlag av dets arv av ulike tradisjoner, og å styrke dets potensial for innovasjon og sosial og økonomisk utvikling gjennom økt samarbeid mellom europeiske høyere utdanningsinstitusjoner.

Ministrene erkjenner den fundamentale rollen som høyere utdanningsinstitusjoner og studentorganisasjoner spiller i utviklingen av Det europeiske området for høyere utdanning. De

merker seg budskapet fra European University Association (EUA) etter de høyere utdanningsinstitusjonenes møte i Graz, bidraget fra European Association of Institutions in Higher Education (EURASHE) og innspillene fra ESIB – National Unions of Students in Europe.

Ministrene ønsker velkommen interessen som vises for utviklingen av Det europeiske området for høyere utdanning fra andre deler av verden, og spesielt tilstedeværelsen av representanter for europeiske land som ennå ikke deltar i Bologna-prosessen, så vel som for oppfølgingskomiteen for Fellesområdet for høyere utdanning for EU, Latin-Amerika og Karibien (EULAC), som gjester på konferansen.

Framdrift

Ministrene bifaller de ulike initiativene som er tatt siden ministerkonferansen om høyere utdanning i Praha for å oppnå økt sammenlignbarhet og kompatibilitet, for å gjøre de høyere utdanningssystemene lettere forståelige og for å heve kvaliteten i europeisk høyere utdanning på institusjonelt og nasjonalt nivå. De verdsetter samarbeidet og innsatsen fra alle parter – høyere utdanningsinstitusjoner, studenter og andre interesserte parter – for å nå disse målene.

Ministrene understreker betydningen av samtlige elementer i Bologna-prosessen i etableringen av Det europeiske området for høyere utdanning og nødvendigheten av å intensivere innsatsen på institusjonelt, nasjonalt og europeisk nivå. For å gi prosessen ytterligere kraft vil de likevel forplikte seg til visse midlertidige prioriteringer for de neste to årene. De vil øke innsatsen for å fremme effektive kvalitetssikringssystemer, øke tempoet i innføringen av et gradssystem med to nivåer og forbedre systemet for godkjenning av grader og studieperioder.

Kvalitetssikring

Kvaliteten i høyere utdanning har vist seg å stå sentralt i etableringen av Det europeiske området for høyere utdanning. Ministrene forplikter seg til å støtte videre utvikling av kvalitetssikring på institusjonelt, nasjonalt og europeisk nivå. De understreker nødvendigheten av å utvikle felles kriterier og metoder for kvalitetssikring.

De understreker videre at hovedansvaret for kvalitetssikring i høyere utdanning i tråd med prinsippet om institusjonell autonomi hviler på hver enkelt institusjon, og at det innenfor det nasjonale kvalitetssystemet er på dette grunnlaget at det akademiske systemet står ansvarlig for sin virksomhet.

De er derfor enige om at nasjonale kvalitetssikringssystemer innen 2005 skal omfatte:

- ? En definisjon av ansvaret til involverte organer og institusjoner.
- ? Evaluering av studieprogrammer eller institusjoner, med selvevaluering, ekstern vurdering, deltakelse av studenter og offentliggjøring av resultatene.
- ? Et system med akkreditering, sertifisering eller tilsvarende prosedyrer.
- ? Internasjonal deltakelse, samarbeid og nettverk.

På europeisk nivå ber ministrene ENQA, gjennom sine medlemmer og i samarbeid med EUA, EURASHE og ESIB, om å utvikle et omforent sett av standarder, prosedyrer og retningslinjer

for kvalitetssikring, å vurdere hvordan et tilfredsstillende fagfellevurderingssystem for kvalitetssikrings- og/eller akkrediteringsorganer kan sikres, og å rapportere tilbake gjennom oppfølgingsgruppen til ministerkonferansen i 2005. Det må tas hensyn til den ekspertisen som finnes i andre sammenslutninger og nettverk for kvalitetssikring.

Gradsstruktur: Innføring av et gradssystem med to hovednivåer

Ministrene konstaterer med tilfredshet at det nå pågår en gjennomgripende omforming av det europeiske landskapet for høyere utdanning som følge av Bologna-erklæringens forpliktelse om innføring av et gradssystem med to nivåer. Samtlige ministre forplikter seg til å ha påbegynt innføringen av et system med to nivåer innen 2005.

Ministrene understreker betydningen av å befeste de framskrittene som er gjort, og av å øke forståelsen og aksepten for de nye gradene gjennom å styrke dialogen institusjonene imellom og mellom institusjoner og arbeidsgivere.

Ministrene oppfordrer medlemslandene til å utvikle et rammeverk av sammenlignbare og kompatible kvalifikasjoner for sine høyere utdanningssystemer, der kvalifikasjonene søkes beskrevet i form av arbeidsinnsats, nivå, læringsutbytte, sluttkompetanse og profil. De påtar seg samtidig å utvikle et overgripende rammeverk av kvalifikasjoner for Det europeiske området for høyere utdanning.

Innenfor slike rammeverk bør grader gi ulike typer kompetanse. Lavere og høyere grader bør ha forskjellig innretning og profil for å dekke mangfoldet av individuelle og akademiske behov og behov i arbeidsmarkedet. Fullført lavere grad skal gi adgang, i Lisboa-konvensjonens forstand, til høyere grads studier. Høyere grad skal gi adgang til doktorgrads-utdanning.

Ministrene ber oppfølgingsgruppen undersøke om og hvordan kortere høyere utdanningsløp kan ses i forhold til det første nivået av et rammeverk av kvalifikasjoner for Det europeiske området for høyere utdanning.

Ministrene understreker at de vil benytte alle tilgjengelige midler for å sikre lik adgang til høyere utdanning for alle basert på kapasitet.

Fremme av mobilitet

Mobilitet for studenter og akademisk og administrativt ansatte er grunnlaget for etableringen av et europeisk område for høyere utdanning. Ministrene understreker dens betydning på det akademiske og kulturelle så vel som det politiske, sosiale og økonomiske området. De konstaterer med tilfredshet at tallene for mobilitet har økt siden deres siste møte, også takket være betydelig støtte fra EU-programmene, og er enige om å ta de nødvendige skritt for å forbedre kvaliteten og dekningen av statistiske data for studentmobilitet.

De stadfester sin vilje til å gjøre sitt ytterste for å fjerne alle hindringer for mobilitet innenfor Det europeiske området for høyere utdanning. Med sikte på å fremme studentmobiliteten vil ministrene ta de nødvendige skritt for å gjøre det mulig å ta med seg nasjonale lån og stipend over landegrensene.

Innføring av et system med studiepoeng

Ministrene understreker den viktige rollen som spilles av European Credit Transfer System (ECTS) når det gjelder å legge til rette for studentmobilitet og internasjonal utvikling av studieopplegg. De konstaterer at ECTS i økende grad danner et felles grunnlag for nasjonale systemer for beregning av studiepoeng. De oppfordrer til videre utvikling med et mål om at ECTS skal være et system ikke bare for overføring, men også for akkumulering av studiepoeng, som brukes konsekvent etter hvert som det utvikles innenfor det framvoksende europeiske området for høyere utdanning.

Godkjenning av grader: Innføring av et lett forståelig og sammenlignbart gradssystem

Ministrene understreker betydningen av Lisboa-konvensjonen om godkjenning, som alle deltakerland i Bologna-prosessen bør ratifisere, og oppfordrer ENIC- og NARIC-nettverkene sammen med kompetente nasjonale myndigheter til å fremme gjennomføringen av konvensjonen.

De setter som mål at alle studenter som avslutter en grad, fra og med 2005 automatisk og kostnadsfritt skal motta et vitnemålstillegg (Diploma Supplement) utstedt på et utbredt europeisk språk.

De appellerer til institusjoner og arbeidsgivere om å ta i bruk vitnemålstillegget fullt ut, og dermed utnytte det faktum at gradssystemene i høyere utdanning har blitt lettere forståelige og mer fleksible, til å styrke mulighetene for sysselsetting og lette akademisk godkjenning som grunnlag for videre studier.

Høyere utdanningsinstitusjoner og studenter

Ministrene bifaller oppslutningen om Bologna-prosessen fra høyere utdanningsinstitusjoner og studenter, og erkjenner at det i siste instans er aktiv deltakelse fra alle partnere i prosessen som vil sikre at den blir vellykket på lang sikt.

I bevisstheten om hvordan sterke institusjoner kan bidra til økonomisk og samfunnsmessig utvikling, aksepterer ministrene at institusjonene må gis myndighet til å ta beslutninger om sin interne organisering og administrasjon. Ministrene oppfordrer videre institusjonene til å sikre at reformene integreres fullt ut i grunnleggende funksjoner og prosesser ved institusjonen.

Ministrene merker seg studentorganisasjonenes konstruktive medvirkning i Bologna-prosessen og understreker nødvendigheten av å inkludere studentene på løpende basis og på et tidlig stadium i videre aktiviteter.

Studentene er fullverdige partnere i styringen av høyere utdanning. Ministrene konstaterer at nasjonale lovbestemmelser for å sikre studentmedvirkning for en stor del er på plass over hele Det europeiske området for høyere utdanning. De oppfordrer også institusjoner og studentorganisasjoner om å finne måter å øke den faktiske studentmedvirkningen i styringen av høyere utdanning på.

Ministrene understreker behovet for tilfredsstillende studieforhold og levekår for studentene, slik at de kan fullføre sine studier innen rimelig tid og med vellykket resultat uten hindringer relatert til deres sosiale og økonomiske bakgrunn. De understreker også behovet for mer sammenlignbare data om studentenes sosiale og økonomiske situasjon.

Fremme av den europeiske dimensjonen i høyere utdanning

Ministrene konstaterer at det utvikles stadig flere moduler, kurs og studieopplegg med europeisk innhold, innretning og organisering etter at de oppfordret til dette i Praha.

De merker seg at høyere utdanningsinstitusjoner i forskjellige europeiske land har tatt initiativ til å forene sine akademiske ressurser og kulturelle tradisjoner for å fremme utviklingen av integrerte studieprogrammer og fellesgrader på alle nivåer.

De understreker videre betydningen av å sikre at programmer som leder til en fellesgrad omfatter en lengre studieperiode i utlandet, samt gir nødvendig plass for språklig mangfold og språklæring, slik at studentene kan nå sitt fulle potensial med hensyn til europeisk identitet, borgerskap og mulighet for sysselsetting.

Ministrene er enige om å engasjere seg på nasjonalt nivå for å fjerne lovbestemmelser som hindrer etablering og godkjenning av slike grader, og å aktivt støtte utvikling og egnet kvalitetssikring av integrerte studieopplegg som leder til fellesgrader.

Styrking av tiltrekningskraften til Det europeiske området for høyere utdanning

Ministrene er enige om å gjøre Det europeiske området for høyere utdanning mer attraktivt og åpent. De bekrefter sin vilje til å utvikle videre stipendprogrammer for studenter fra tredjeland.

Ministrene erklærer at transnasjonal utveksling innenfor høyere utdanning bør styres på grunnlag av akademisk kvalitet og akademiske verdier, og er enige om å arbeide med det som mål i alle relevante fora. Overalt hvor omstendighetene tilsier det, bør slike fora omfatte sosiale og økonomiske partnere.

De oppfordrer til samarbeid med regioner i andre deler av verden ved at Bologna-seminarer og -konferanser åpnes for representanter fra disse regionene.

Livslang læring

Ministrene understreker det viktige bidraget fra høyere utdanning til å gjøre livslang læring til en realitet. De er i ferd med å ta skritt for å bringe sine respektive nasjoners politikk på linje for å nå dette målet, og oppfordrer innstendig høyere utdanningsinstitusjoner og alle berørte parter om å øke mulighetene for livslang læring på høyere utdannings nivå, inkludert uttelling for tidligere læring. De understreker at slike tiltak må være en integrert del av virksomheten i høyere utdanning.

Ministrene ber videre dem som arbeider med rammeverk for kvalifikasjoner for Det europeiske området for høyere utdanning, om å innlemme det brede spekteret av fleksible læringsveier, -muligheter og -teknikker og benytte ECTS-studiepoeng der det er relevant.

De understreker behovet for å bedre mulighetene for alle borgere til å følge veiene i livslang læring inn i og innenfor høyere utdanning i tråd med sine aspirasjoner og evner.

Andre tiltak

Det europeiske området for høyere utdanning og Det europeiske forskningsrom – to pilarer i det kunnskapsbaserte samfunnet

I bevisstheten om behovet for å styrke forbindelsene mellom Det europeiske området for høyere utdanning og Det europeiske forskningsrom i et Kunnskapens Europa, og om betydningen av forskning som en integrert del av høyere utdanning over hele Europa, anser ministrene det som nødvendig å gå ut over dagens fokus på to hovednivåer i høyere utdanning og inkludere doktorgradsstudier som det tredje nivået i Bologna-prosessen. De understreker betydningen av forskning og forskerutdanning og fremme av tverrfaglighet for å opprettholde og forbedre kvaliteten i høyere utdanning, og for å øke konkurranseevnen til europeisk høyere utdanning mer generelt. Ministrene oppfordrer til økt mobilitet på doktorgrads- og postdoktornivå og oppmuntrer institusjonene det gjelder til å øke samarbeidet om doktorgradsstudier og utdanning av unge forskere.

Ministrene vil iverksette nødvendige tiltak for å gjøre europeiske høyere utdanningsinstitusjoner til enda mer attraktive og effektive partnere. Ministrene ber derfor de høyere utdanningsinstitusjonene om å styrke forskningens rolle og relevans i forhold til teknologisk, sosial og kulturell utvikling og samfunnets behov.

Ministrene erkjenner at det står hindringer i veien for å nå disse målene, og at de ikke kan overvinnes av de høyere utdanningsinstitusjonene alene. Det krever sterk støtte, både økonomisk og i form av vedtak fra nasjonale regjeringer og europeiske organer.

Endelig erklærer ministrene at nettverk på doktorgradsnivå bør gis støtte for å stimulere utvikling av fremragende kvalitet og for at de kan bli et kjennemerke for Det europeiske området for høyere utdanning.

Gjennomgang av status ("stocktaking")

Med henblikk på målene som er fastsatt for 2010, ventes det at det vil bli iverksatt tiltak for å gjøre opp status for hva som er oppnådd i Bologna-prosessen. En statusgjennomgang midt i perioden vil gi pålitelig informasjon om den faktiske framdriften i prosessen, og vil gi mulighet for å sette inn tiltak for å rette på situasjonen om nødvendig.

Ministrene ber oppfølgingsgruppen om å organisere en statusgjennomgang forut for ministerkonferansen i 2005, og om å påta seg å utarbeide detaljerte rapporter om framdrift for og gjennomføring av de midlertidige prioriteringene som er fastsatt for de nærmeste to årene:

- kvalitetssikring
- systemet med to nivåer

- godkjenning av grader og studieperioder

Deltakerlandene vil videre være rede til å gi tilgang til den informasjon som er nødvendig for forskning om høyere utdanning i forhold til målene i Bologna-prosessen. Det skal legges til rette for adgang til databaser over pågående forskning og forskningsresultater.

Videre oppfølging

Nye medlemmer

Ministrene anser det nødvendig å gjøre følgende endringer i forhold til punktet i Praha-kommunikeet om søknader om medlemskap:

Land som er part i Den europeiske kulturkonvensjonen skal ha adgang til å bli medlem i Det europeiske området for høyere utdanning forutsatt at de samtidig erklærer sin vilje til å følge opp og gjennomføre målene i Bologna-prosessen i sine egne høyere utdanningssystemer. Søknadene må gi informasjon om hvordan de vil gjennomføre prinsippene og målene i erklæringen.

Ministrene vedtar å godta anmodningene om medlemskap fra Albania, Andorra, Bosnia og Herzegovina, Den hellige stol, Russland, Serbia og Montenegro og ”Den tidligere jugoslaviske republikk Makedonia”, og å ønske disse statene velkommen som nye medlemmer og dermed utvide prosessen til 40 europeiske land.

Ministrene erkjenner at medlemskap i Bologna-prosessen medfører betydelige endringer og reformer for alle signatarland. De er enige om å støtte de nye signatarlandene i gjennomføringen av disse endringene og reformene, og å inkludere dem i de gjensidige diskusjonene og bistanden som er en del av prosessen.

Struktur for oppfølging

Ministrene delegerer ansvaret for gjennomføringen av alle sakene som er omtalt i kommunikeet, den overordnede styringen av Bologna-prosessen og forberedelsene til det neste ministermøtet til en oppfølgingsgruppe, som skal bestå av representanter for samtlige medlemmer i Bologna-prosessen og EU-kommisjonen, med Europarådet, EUA, EURASHE, ESIB og UNESCO/CEPES som konsultative medlemmer. Denne gruppen, som skal møtes minst to ganger i året, skal ledes av EU-formannskapet, mens viseformannen skal komme fra vertslandet for den neste ministerkonferansen.

Et styre, også ledet av EU-formannskapet, skal følge opp arbeidet mellom møtene i oppfølgingsgruppen. Styret vil bestå av formannen, det neste vertslandet som viseformann, det foregående og etterfølgende EU-formannskapet, tre deltakerland valgt av oppfølgingsgruppen for ett år, EU-kommisjonen og, som konsultative medlemmer, Europarådet, EUA, EURASHE og ESIB. Både oppfølgingsgruppen og styret kan nedsette ad hoc-arbeidsgrupper etter behov.

Oppfølgingsarbeidet som helhet vil bli betjent av et sekretariat stilt til rådighet av vertslandet for den neste ministerkonferansen.

På sitt første møte etter Berlin-konferansen bes oppfølgingsgruppen om ytterligere å definere styrets ansvar og sekretariatets oppgaver.

Arbeidsprogram 2003-2005

Ministrene ber oppfølgingsgruppen om å koordinere aktiviteter for å bringe Bologna-prosessen videre i samsvar med temaene og tiltakene som er omtalt i dette kommunikeet, og rapportere om dem i tide til det neste ministermøtet i 2005.

Neste konferanse

Ministrene vedtar å holde sin neste konferanse i Bergen, Norge, i mai 2005.